

ארלה הלפרין

"יהושע בן נון, משרת משה"

בתוך קבוצת אנשים, תמיד יימצא זה אשר לא יסכין לעוולות שמבצעת קבוצה זו. החריג, הבולט, שאיננו נגרר אחרי חבר מרעיו אלא מתייצב בעוז כנגדם, ומורד ברוע שבכלל אנשי שלומו. לא רבים הם, אך תמיד מצויים הם בני עליה אלו, נכונים לייצג את הנכון והישר.

דוגמא קלאסית לדמויות אלו, ניתן למצוא בפרשת חטא המרגלים: כלב בן יפונה ויהושע בן נון. והרי, "כולם אנשים, ראשי בני ישראל המה"¹, ובכל זאת תאוות הכבוד שלהם משתלטת עליהם, הם אינם מצליחים להתעלות מעל השיקולים האישיים, האינטרסנטיים והצרים, וגורמים לעם ישראל להגיע לכלל מרידה בשמים וביושב בהם. וכנגד הזרם, שניים יוצאי דופן - יהושע וכלב. מצד אחד "מן התרים את הארץ", אך מצד שני - "...קרעו בגדיהם. ויאמרו אל כל עדת בני ישראל לאמר, הארץ אשר עברנו בה לתור אותה, טובה הארץ מאד מאד... אך בה' אל תמרודו... ויאמרו כל העדה לרגום אותם באבנים"².

לכאורה, אנו רואים כאן אופי בנוי היטב, של אדם היועד לעמוד על עקרונותיו שלו, גם נגד כל חבריו, ואפילו נגד כל עמו. עצמיות ועצמאות, חופשיות וחוסר תלות בזולת, אלה התארים שהיינו מעניקים לשני אישים גדולים אלה.

אך, למעייין בהמשך, בדברו של ה' למשה אחר התפייסותו, תתגלה חלוקה מסוימת בין שני גיבורי סיפורנו: "ועבדי כלב, עקב היתה רוח אחרת עמו וימלא אחרי, והביאתיו אל הארץ אשר בא שמה וזרעו יורישנה"³. ויהושע להיכן נעלם? הבעיה תיפטר, אם נציץ לרגע לראשית הסיפור. כאשר המרגלים מסיימים את נאומם, בו הם מסבירים לעם "כי עז העם היושב בארץ, והערים בצורות גדולות מאוד"⁴, אנו מוצאים תגובת יחיד - "ויהס כלב את העם אל משה, ויאמר, עלה נעלה וירשנו אותה, כי יכול נוכל לה"⁵. כלב הוא זה שפותח את מתקפת הנגד למרגלים, ויהושע אינו מוזכר כלל!

ואכן, בתחילת פרשת שלח, בסיום רשימת המרגלים, אנו מוצאים הערה קטנה, הנראית מיותרת לכאורה, אך באורם של חז"ל מקבלת היא עוצמה שונה: "'ויקרא משה להושע בן נון יהושע' (שם, טז). - ברכו: י-ה יושיעך מעצת מרגלים"⁶.

כלומר, כל כוחו של יהושע לעמוד כנגד המרגלים, לא נבע מתכונותיו שלו, אלא מכח ברכת משה. לכן, לא הוא זה שפותח את המתקפה הנגדית - אין זה מתאים לו כלל. הוא

1 במדבר י"ג, ג.

2 שם י"ד, ו-י.

3 שם י"ד, כד, וע"ע שם בפירוש החזקוני.

4 שם י"ג, כח.

5 שם, ל.

6 סוטה לד ע"ב.

אמנם מצטרף לכלב במאבקו, אך בשלב השני בלבד, לאחר שמשה ואהרון מביעים את קורת רוחם מדברי המרגלים, ולא כחלוץ לפני המחנה. וכך ינסח זאת נכדו וממשיך דרכו של אמן העצמיות ואביר העצמאות, ר' מנחם מנדל מקוצק, הלא הוא ה"שם משמואל"⁷:

ובזה (=בברכת משה ליהושע), הכניס משה בלבו של יהושע חכמה ובינה יתירה, לעמוד כנגד עצת רשעים, ולולא זה, לא היה יכול להם.

אין צורך, לדעתי, בחיפוש רב, כדי למצוא את שורשי תפיסה זו במקראות. ברור דיברו הכתובים, במספר מקומות. ראשית כל - בפרשת אלדד ומידד:

וישארו שני אנשים במחנה, שם האחד אלדד ושם השני מידד. ותנח עליהם הרוח והמה בכתובים, ולא יצאו האהלה ויתנבאו במחנה. וירץ הנער⁸ ויגד למשה, ויאמר - אלדד ומידד מתנבאים במחנה. ויען יהושע בן נון **משרת משה** מבחוריו ויאמר - **אדני משה**, כלאם! ויאמר לו משה - המקטא אתה לי, ומי יתן כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם⁹.

יהושע אינו יכול לקבל את המציאות החדשה הנגלית לו - ישנם נביאים מלבד משה רבו! הוא אינו מסוגל לראות את הדבר החיובי בכך, משום שהוא תופס את משה כשליח ה' היחיד, בעל המונופול על כוחות הנבואה¹⁰. ואילו משה עונה לו - לא כך, יהושע. עליך לשמוח על התופעה הזו, ולואי וירבו כמותם!

גם בתחילת ספר דברים אנו נפגשים בציווי א-לוהי למשה: "יהושע בן נון העומד לפניך, הוא יבוא שמה. **אותו חזק**, כי הוא ינחילנה את ישראל"¹¹. כדי שיהושע יוכל להנהיג את העם, הוא זקוק לחיזוקו של משה. בלעדיו, הוא חסר אוניס, וכל מקור עוצמתו הוא במשה. כעין זה, אנו מוצאים גם בהמשך: "וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו"¹². גם בשעה שאנו מוצאים את משה מיישם את ציווי ה' לחיזוקו של יהושע, מודגש פן זה: "ויצו את יהושע בן נון ויאמר - חזק ואמץ, כי אתה תביא את בני

7 פרשת שלח, תרע"ג. וע"ע רמב"ן על שמות י"ז, ט.

8 מעניין הוא, שבדברי חז"ל מצוי זיהוי הגורס שנער זה הינו יהושע (ספרי במדבר, צ"ו). כלומר, חז"ל ראו ביהושע את הדמות המרכזית הנאבקת באלדד ומידד, כנראה בשל הסיבה שהבאתי.

9 במדבר י"א, כח.

10 חז"ל אף למדו מפסוק זה את דין כבוד רבו - "ומנין שיהא כבוד רבו של אדם חביב עליו כמורא שמים? שנאמר 'ויען יהושע וכו'(שם)". שימו לב - התנהגותו של יהושע מהווה סמל להתנהגותו של התלמיד הנאמן ביותר, זה המכבד את רבו כפי שהוא מכבד את השכינה!!

11 דברים א', לח.

12 שם ג', כח.

ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם, ואנכי אהיה עמך"13. גם בשעת מותו של משה, כאשר הכתוב מגדיר את אופיו של יהושע, הוא אינו שוכח לציין מנין הוא בא: "ויהושע בן נון מלא רוח חכמה, כי סמך משה את ידיו עליו..."14. בגלל סמיכת משה, יהושע הינו מלא חכמה, ומבלעדיה - הוא אינו אלא נער משרתים15.

ואמנם, אם נעיין קצת בדברי חז"ל, נבחין בקו ברור המאפיין את יהושע - משרת משה! ומתי? אומרים לנו חז"ל: "ומשרתו יהושע בן נון נער", והוא היה באותו העת קרוב לשישים שנה"16. ולא סתם משרתו, אלא אפילו בדברים הבזויים ביותר:

ומה שירות היה משרתו? היה נוטל אונ ויגלי ואת הבלנרים, ונמוליכן לפניו לבית המרחץ, והיה משכים בבוקר בכל יום, ובורר את הגס שבמן ואומר - זה לרבי משה"17.

ואכן, כתוצאה משירותים אלה, זכה יהושע להיות ממשיך דרכו של משה, ולא מכח עצמתו האישית:

אמר לו הקב"ה למשה: יהושע הרבה שרתך, והרבה חלק לך כבוד, והוא היה מעריב ומשכים לבית הועד שלך, והוא היה מסדר את הספסלים, והוא פורש את המחצלות. הואיל והוא שרתך בכל כחו, כדאי הוא שישמש את ישראל, שאינו מאבד שכרו"18.

כלומר - הזכות שעמדה לו ליהושע, היא היותו משרת משה, שמשו! נכון, חז"ל רואים בכך כבוד גדול - "כבוד ליהושע שנקרא משרת משה. מכאן אמרו, גדול שמושה יותר מלמודה"19, אך בכל זאת, בולטת כאן בעצמה אותה נקודה שהעליתי קודם - כוחו של יהושע איננו עצמי. כל גדולתו נובעת מהיותו תלמיד נאמן למשה, ו"לפי ששימש את

13 שם ל"א, כג. וע"ע במקומות הבאים, בהם מצוי שימוש בצורה "אהיה עמך", במשמעות של תלות והזדקקות:

בראשית כ"ו, ג; שם כ"ו, כח; שם ל"א, ג; שמות ג', יב; דברים ב', ז; שם כ', א; שם ל"א, ו; יהושע א', ה; שם ט, ט; שם ג', ז; שופטים ז', ד; שמואל א', י"ז, לז; ישעיהו מ"א, י; דבר הימים א', י"ז, כא.

14 דברים ל"ד, ט.

15 וכן נאמר במפורש בספרי כאן: "ויהושע בן נון מלא רוח חכמה (דברים שם), מפני מה? כי סמך משה את ידיו עליו!" (דברים, שנ"ז)

16 מדרש אגדה, שמות כ"ד, א. וברבינו בחיי על התורה (שמות ל"ג. יא - ועיין שם ל"ד, לב), מצוין הגיל בדיוק רב יותר - 56. וע"ע ברבאב"ע שם.

17 בתי מדרשות, רל"ד.

18 במדבר רבה, פרשה כ"א, יד.

19 מדרש לקח טוב, במדבר א', כח.

אדוניו זכה לרוח הקודש וזכה לנבואה²⁰.

כמדומני, שהביטוי המובהק ביותר לעניין זה²¹ מצוי בהגדרת חז"ל -
פני משה כפני חמה, פני יהושע כפני לבנה²²

משה, אבי הנביאים, גבר שבגוברין, כל-כולו אור המאיר, מקרין לחוצה לו, שופע מפנים פנימיותו, כחמה הזו שאינה מקבלת מזולתה דבר, וכל חוסנה ואורה משלה הם. יהושע לעומת זאת, אכן מאיר, אך הכל בבחינת החזר מאורו של משה שהוקרן אליו זמן כה רב, והפך להיות, כמעט, חלק ממנו²³. וכעין זה, אנו מוצאים אף בזוהר: "יהושע התנבא מהודו של משה"²⁴.

וכן כתב רבינו בחיי בפירושו על התורה:

המשל הנפלא הזה בא להורות על מדרגת הנבואה של כל אחד ואחד, כי מדרגת נבואת משה בשם המיוחד שהוא כח החמה ומדרגת נבואת יהושע בכבוד שהוא כח הלבנה, והנה זה לנמשל, אבל לעניין המשל, כשם שאור הלבנה לא מצד עצמה הוא רק מצד החמה שהלבנה מקבלת אורה ממנה, כן יהושע קיבל ממש²⁵.

ואפילו תורה שהיתה בו ביהושע, שעליו אמרו חז"ל "שהיה עוסק בתורה מקטנותו ועד זקנותו"²⁶, ושדווקא לו נאמר הציווי "והגית בו יומם ולילה"²⁷ בגלל ש"ראה הקב"ה שדברי תורה חביבים עליו ביותר"²⁸, זה ש"הלך בעומקה של הלכה כל הלילה"²⁹, גם תורה זו שבו, לא משלו היתה: "יהושע יושב ודורש, והכל יודעין שהתורה של

20 במדבר רבה, פרשה י"ב, ט.

21 למען האמת ייאמר, שכוונת חז"ל במשפט זה היתה לתאר הבדל מעמדות כמותי בלבד, כלומר - אורו של משה גדול מזה של יהושע, שכן, בזמן חז"ל עוד לא היתה ידועה העובדה שהירח חסר אור עצמאי וכל אורו הינו החזר אור השמש, ולכן השימוש שאני עושה כאן במשפט זה חורג מכוונת אומרו. אך, בכ"ז ניתן להשתמש בו כמשפט מתמצת להעברת הרעיון עליו אני מדבר במאמר זה... .

22 בבא בתרא עה ע"א.

23 ועיין ב"משך חכמה" לדברים ל"א, ז - הכותב מעין זה.

24 חלק א', דף ר"א ע"ב. וע"ע שם חלק ב', דף קצ"ה ע"ב.

25 במדבר כ"ז, כ. וע"ע בפירושו לפרקי אבות, א', א.

26 תנא דבי אליהו זוטא י"ג.

27 יהושע א', ח.

28 מנחות צט ע"ב. וע"ע באור-החי על שמות י"ז, ט.

29 עירובין סג ע"ב. וע"ע תנחומא ויחי ו'.

משה³⁰. ובלשון חריפה יותר: "זה יהושע שלא היה בן תורה, והיו ישראל קוראים אותו כסיל, ובשביל שהיה משרת משה זכה לירושתו"³¹ גם כבודו של יהושע, מיוחס ע"י חז"ל למשה: "זה יהושע שירש כבוד ממשה רבנו"³².
דבר זה מתבטא גם במחלוקת התנאים בדבר יחוסו של כותב סיום התורה, המופיעה בגמרא:

אמר מר - יהושע כתב ספרו ושמונה פסוקים שבתורה. תניא כמאן דאמר שמונה פסוקים שבתורה יהושע כתב, דתניא: "וימת שם משה עבד ה'" (דברים ל"ד, ה), אפשר משה מת וכתב "וימת"?
אלא, עד כאן כתב משה, מכאן ואילך כתב יהושע, דברי ר"י, ואמרי לה ר' נחמיה. אמר לו ר' שמעון - אפשר ספר-תורה חסר אות אחת, וכתב "לקוח את ספר התורה הזה" (שם ל"א, כו)?! אלא, עד כאן הקב"ה אומר ומשה כותב, מכאן ואילך הקב"ה אומר, ומשה כותב בדמע³³.

לכאורה, באמת אינה מובנת שיטתו של ר"י - והרי מקובלנו כי התורה כולה מעשה ידיו של משה היא, ומתחת קולמוסו יצאה, וכיצד ניתן להעלות על הדעת בכלל שיהושע כתב את שמונת הפסוקים האחרונים של התורה?! אלא, ר"י הבין, שיהושע איננו כח עצמאי, נפרד ממשה. יהושע הינו "ידא אריכתא" של רבו, וממילא כתיבתו ככתיבת משה³⁴. אין כאן שני יוצרים מחולקים, אלא מהות אחת בגופים נפרדים! וכך נוסח הדבר שנים רבות מאוחר יותר:

והן יהושע הגיע למדרגה שהגיע באמצעות משה... כלומר יהושע מצד עצמו לא היה ראוי שיגיע למדרגה שהגיע אליה, אלא באמצעות משה הוא שהשיג מה שהשיג³⁵.

כאן מן הראוי להביא את דברי המהר"ל, המרסנים את חומרת הביקורת שהושמעה כלפי יהושע:

-
- 30 ירושלמי שקלים, פ"ב ה"ה.
31 ילקוט שמעוני משלי תתקכ"ט
32 תנחומא תצוה ט'. וכעין זה בראשית רבה, פרשה צ"ח, יד. וע"ע העמק דבר בפירושו לבראשית מ"ח, טז.
33 בבא בתרא טו ע"א; מנחות ל ע"א.
34 מעין זה, קיים ביטוי בלשון חז"ל, המצביע על זהות בין יהושע למשה: "הא-לוהים! (לשון שבועה) אי אמר לי יהושע בן נון משמיה (של משה) לא צייתנא ליה." כלומר: אפילו אם אשמע את הדבר מפי יהושע בשם משה, לא אאמין לו.
35 ספר העיקרים מאמר ג', פרק י"א. וע"ע אברבנאל בפירושו לשמות ל"ג, ח.

כי יהושע היה מקבל בעצם התורה מפי משה, כי הוא היה מיוחד ועומד לזה, לקבל מפי משה³⁶.

כלומר, בדרך השתלשלות התורה, חייב היה להיות נדבך כעין יהושע, המשמש מעין שני לתורתו של משה. כשם שמשה משמש מעביר ומוסר של תורת ה', בשל חוסר יכולתם של בני אנוש להיחשף בעצמם לאמת הא-לוהית ישירות, כך גם צריך היה עם ישראל לקבל אחרי משה מנהיג שישמש כח משמר לתורתו של אדונו. והנה, מגיעה שעתו הקשה ביותר של עם-ישראל: מות מנהיגם הדגול, אבי הנביאים ורועה ישראל, משה רבנו עכיו-השלום. הבה נבחן, כיצד מתמודד עם מצב זה יהושע, תלמידו הנאמן:

כיון שמת משה, היה יהושע בוכה וצועק ומתאבל עליו ימים רבים, עד שאמר הקב"ה ליהושע: עד מתי אתה מתאבל?³⁷

לכאורה לא מובן מדוע הפריע הקב"ה ליהושע באבלו - הרי זהו אבל לגיטימי והגיוני, אבלו של תלמיד על מות רבו האהוב, ולא סתם רבו, אלא רבן של ישראל! והרי ישנה חובה הלכתית ברורה להתאבל במות רבו, ואנו מוצאים מצבים בהם החמירו חז"ל בעניין זה יותר מאשר באבלות על הורים³⁸! אך, הקב"ה דורש מיהושע לשכוח את אבלו, ולחזור לתפקוד נורמלי. שכן, יהושע אינו עוד אדם פרטי - עתה הוא מנהיגה של האומה, ושומה עליו להתרכז במשימותיו החדשות כמורה דרך וכמציא, האמור להביא את העם אל נחלתו וארץ קדשו. ואכן, הערת הקב"ה במקומה הייתה, כי יהושע אינו מסוגל להתמודד עם המצב שנוצר, והוא נכנע ללחץ ומאבד עשתונות. הדבר מתואר בבירור בדברי חז"ל, העוסקים בפטירתו של משה:

אמר רב יהודה אמר רב: בשעה שנפטר משה רבינו לגן עדן, אמר לו ליהושע - שאל ממני כל ספיקות שיש לך. אמר לו - רבי, כלום הנחתיך שעה אחת והלכתי למקום אחר? לא כך כתבת בי "ומשרתו יהושע בן נון נער, לא ימיש מתוך האוהל" (שמות ל"א, יג)? מיד תשש כחו של יהושע³⁹, ונשתכחו ממנו שלש מאות הלכות, ונולדו לו שבע מאות ספיקות⁴⁰.

36 "דרך חיים", פרק א', מא.

37 ספרי ניצבים, ש"ח.

38 עיין מועד קטן כב ע"ב, ברמב"ם הלכות תלמוד תורה פ"ה, ובטוש"ע יורה דעה, רמ"ב.

39 גרסת השטמ"ק בס"ק ו' והילקוט בבחוקותי, נדחית לענ"ד על-פי המשך הסיפור והלימוד מן הפסוק. ועיין עוד בחידושי אגדות למהר"ל כאן.

40 תמורה טז ע"א.

יהושע, הנער, בטוח בחוסנו הרוחני, שכן הוא לא מש מעולם מרבו. הוא תופס את קניין התורה, כתהליך של קליטה מן החוץ בלבד, והרי בכך הוא הצטיין - לא ימיש מתוך האוהל! וכאן יסוד טעותו. כי כאשר מקור כוחו נעלם מן העולם, דומה כאילו אובד עצות הוא - אלף ידיעות חסרות לו, והוא אינו יכול להשלימן! עליו להזדקק לעתניאל בן קנז, עליו אומרים חז"ל, כי החזיר בפלולו את ההלכות שנשתכחו באבלו של משה. ליהושע אין את הכוחות לכך, משום שהוא הצטמצם בתחום הצר של קבלה מרבו הגדול. הוא לא יצר, לא חידש, לא הוסיף דבר על מה שלימדו רבו, בבחינת הספוג הזה, אשר סופח אליו הכל, ואינו מהווה מקור לתוספת הארה וחכמה.

זהו הלקח שנלמדת אותנו פרשת חיינו של יהושע - אמנם, קניין התורה חייב להתבצע ע"י "שימוש חכמים", אך אל לנו לשכוח את "פלפול התלמידים"! זקוקים אנו ל"אמונת חכמים", אבל גם "המחכים את רבו" נזכר ברשימת דרכי הקניין! זהירות רבה עלינו לנקוט, בבואנו לספוג את אוירת בית המדרש. קל מאוד, ולעתים אף נעים יותר, לכפוף את עצמנו תחת עמודי אש, אך עלינו לזכור, שחובתנו להביא גם אש משלנו לבית המדרש, אש המכוונת כנגד שורשנו ומהותנו, אש תמיד.